

Informele economie

P.H. Renooy, The informal economy; meaning, measurement and social significance, Nederlandse Geografische Studies, nr. 115, Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap / Regioplan, Amsterdam, 1990.

Een citaat dat waarschijnlijk vooral niet-economen zal aanspreken, luidt als volgt. "For every question, economists have an answer. Simple, neat and wrong" (H.L. Mencken). Dat dit niet opgaat voor sociaal-geografen, blijkt uit de recente studie van Piet Renooy over de informele economie. Renooy's antwoorden zijn in ieder geval niet simpel en bondig geformuleerd zijn ze al evenmin. Of dit de kwaliteit van de antwoorden ten goede komt, zullen we hieronder trachten te beoordelen.

Waarop wordt in deze studie¹ een antwoord gegeven? Dat is ten eerste de vraag wat eigenlijk onder de informele economie moet worden verstaan (hoofdstuk 2). Om te komen tot een definitie van dit begrip onderscheidt Renooy een aantal elementen, die hier alle een onderdeel van zijn. Ten eerste informele activiteiten, dat zijn activiteiten die een positieve invloed hebben op het inkomen van de uitvoerende of de opdrachtgevende partij, waarbij er iets schort aan de naleving van de wet of aan de registratie van de activiteiten. Ten tweede informele betalingen, dat zijn betalingen waarbij de fiscale of de sociale-zekerheidswetgeving onvoldoende wordt nageleefd. Ten derde informele transacties, daaronder verstaat Renooy transacties waarbij sprake is van informele activiteiten en/of informele betalingen. Informeel inkomen vervolgens, is inkomen dat niet wordt gerapporteerd aan of geregistreerd door de belastingdienst, de sociale-zekerheidsinstellingen of andere organisaties die recht hebben op deze informatie. Hetzelfde geldt voor informele besparingen en informeel kapitaal. Dit alles te zamen vormt dus de informele economie.

Een algemeen kenmerk is het gebrek aan overheidscontrole of -regulering en de motivatie van deelnemers tot het verkrijgen van een positief inkomenseffect. Een nader onderscheid kan worden gemaakt tussen de zwarte sector enerzijds en de huishoudelij-

ke en communale sector anderzijds. De zwarte sector omvat de informele transacties die er specifiek op gericht zijn het inkomen van de uitvoerende of ontvangende partij te vergroten, terwijl in de huishoudelijke en communale sector informele activiteiten en transacties plaatsvinden waaraan geen betalingen ten grondslag liggen, maar welke bedoeld zijn om te besparen op formele bestedingen. In hoofdstuk 3 wordt getracht na te gaan welke motieven en omstandigheden mensen ertoe kunnen aanzetten informele activiteiten te ontplooiën. Dit gebeurt aan de hand van een dertigtal interviews met deelnemers aan het informele circuit en zes vraaggesprekken met zogenoemde sleutelinformanten, dat wil zeggen mensen die om de een of andere reden geacht mogen worden een goed beeld te hebben van (een deel van) de informele economie. Om ook enig zicht te krijgen op de vraagzijde van de informele economie, is verder een schriftelijke huis-aan-huis-enquête uitgevoerd onder 250 huishoudens, met een respons van 114. Bovendien is een enquête gehouden onder 19 bedrijven die gereedschap verhuren ten behoeve van doe-het-zelf-werkzaamheden, waarvan 11 bedrijven bereid waren mee te werken. Het onderzoek is uitgevoerd in Amsterdam. Het is duidelijk dat hierbij niet is gestreefd naar representativiteit. Bovendien is het onderzoek kwalitatief van aard, waarbij de nadruk ligt op de belevingswereld van het individu. Uit deze 'ontdekkingsreis' binnen de Amsterdamse informele economie komt onder meer naar voren dat de bevoegden van mensen om zich in het informele circuit te begeven in essentie van tweeërlei aard kunnen zijn. Sommige deelnemers voelen zich min of meer gedwongen tot het uitoefenen van informele activiteiten, bij voorbeeld ten gevolge van financiële problemen, onvrede met de werkomstandigheden in hun formele baan, werkloosheid en de grote overheids-

bemoeienis bij formele activiteiten (regulering, belastingheffing). Renooy duidt deze zaken aan als 'structurele' of 'push' factoren. Daarnaast spelen 'opportunity' of 'pull' factoren een rol, waarbij wordt bedoeld op al dan niet persoonsgebonden factoren die de beslissing tot deelname aan de informele economie vergemakkelijken. Persoonsgebonden factoren zijn bij voorbeeld het beheersen van bepaalde vaardigheden, het hebben van de juiste contacten en de gezinssituatie (alleenstaanden kunnen zich eenvoudiger 'vrijmaken'). Bij factoren 'buiten de persoon om' valt te denken aan culturele traditie (in bepaalde kringen kijkt men positief aan tegen informele activiteiten), maatschappelijke waarden en normen (de kloof tussen overheid en burgers) en materiële voorwaarden zoals de aanwezigheid van gereedschap.

Nadat in hoofdstuk 4 – bij wijze van intermezzo – aandacht besteed is aan de kwantitatieve aspecten van de informele economie in de vorm van een kritische bespreking van de methoden die zoal worden gebruikt om de omvang van (delen van) de informele economie te meten, gaat Renooy in hoofdstuk 5 verder met zijn analyse van de determinanten van de informele economie. Daarbij worden allerlei, voornamelijk aan de literatuur ontleende, factoren besproken die geacht mogen worden de vraag naar en het aanbod van informele arbeid te beïnvloeden. Dit geheel van denkbare oorzaken wordt, in navolging van hoofdstuk 2, geordend naar 'structurele' en 'opportunity' factoren. Renooy beperkt zich daarbij tot een beschrijvende analyse. Hij doet bewust geen poging tot theorievorming omdat, zoals hij verklaart, de complexiteit van het sociale fenomeen 'informele economie' dit niet toestaat.

In hoofdstuk 6 doet Renooy vervolgens verslag van zes vervolgonderzoeken, uitgevoerd in uiteenlopende plaatsen in Nederland, te weten Etten-Leur, Goes, Landgraaf, Laren (NH), Lelystad en Oude Pekela. Deze zijn op dezelfde leest geschoeid als het onderzoek in Amsterdam. Hoofdstuk 7 besluit de studie met een reflecterende beschouwing over de sociale betekenis van de informele economie.

1. Het betreft hier de handelseditie van het proefschrift waarop Renooy in juni 1990 promoveerde. Zie voor een samenvatting P.H. Renooy, Informele economie. *Economienblad*, jg. 12, nr. 10, 12 december 1990, blz. 2.

'Simple' en 'neat'?

De kwalificaties 'simple' en 'neat' zijn, zoals eerder aangegeven, niet van toepassing op het werk van Renooy. Op de kwaliteit van de studie in descriptieve zin op het niveau van het individu valt weinig af te dingen, maar of hiermee het inzicht in de belangrijkste aspecten van de informele economie wordt vergroot, is niet zeker.

Ten eerste wordt ter verklaring van vraag en aanbod op de informele arbeidsmarkt een betrekkelijke 'brij' van factoren opgesomd, waarbij onduidelijk blijft wat hun relatieve belang is. In de tweede plaats wordt voorbijgegaan aan belangrijke economische interdependenties. Deze kunnen conclusies die op micro-niveau ongetwijfeld zullen gelden, op macro-niveau soms alsnog logenstraffen. Een voorbeeld daarvan is de invloed van de belastingdruk op het aanbod van zwarte arbeid. Men zou op micro-niveau verwachten dat een hogere belastingdruk leidt tot een toename van het zwarte arbeidsaanbod. Op macro-niveau zou ten gevolge van een belastingdrukstijging echter een aanbodoverschot aan zwartwerkers kunnen ontstaan indien de koopkrachtdaling waarmee dit gepaard gaat tot minder vraag naar zwartwerkers leidt. Dit zou vervolgens een dusdanige loon- en prijsdaling in de zwarte sector kunnen veroorzaken, dat het zwarte arbeidsaanbod uiteindelijk niet toemaar juist afneemt. Tot zover enkele punten van kritiek.

In onze poging om, ter afsluiting van deze bespreking, een meer passend citaat te vinden dan waarmee we van start gingen, worden we geholpen door de auteur zelf. De appendix bij hoofdstuk 6 ('Reflection on the research method') begint namelijk met de volgende woorden. "It is in the absence of all reason that we can find the small amount of freedom allowed to us, and to which we tirelessly must grasp in order to preserve a little human disorder in this world of unbending laws" (Milan Kundera, *Laughable Loves*). Voor zover wij kritiek hebben op de in deze studie gevolgde onderzoeksaanpak, is dus sprake van een bewuste keuze van Renooy, die hiermee tevens het laatste woord werd gegund.

Rob Mulder

De auteur is verbonden aan het Ministerie van Economische Zaken, Directie Algemene Economische Politiek.